

ABSTRAKTNÍ PODSTATNÁ JMÉNA V NĚMČINĚ

Olga Vomáčková

Abstrakt

Na základě své ontologické charakteristiky vystupují abstrakta většinou jako *singularia tantum*. Za určitých okolností mohou tvořit množné číslo, pokud označují např. nějakou činnost či přechodný jev, při konkretizaci nebo intenzifikaci, příp. v ustálených slovních spojeních. Tentýž lexém může potom existovat nejen jako abstraktum, ale v jistých situacích i jako konkretum. Absence množného čísla se dá kompenzovat v některých případech pomocí opisných tvarů.

Klíčová slova

Abstraktní podstatné jméno, konkrétní podstatné jméno, *singularia tantum*, *pluralia tantum*, pluralizace abstraktních podstatných jmen.

Summary

On the basis of their semantic characteristics abstract nouns mostly have the form of *singularia tantum*. However under certain conditions they can form plural, namely when they express an activity or a temporary phenomenon, in case of concretisation or intensification, and in idioms. The same word can exist then as an abstract noun and as a concrete one. The absence of plural forms can in some cases be compensated by peraphrases.

Key words

Abstract nouns, concrete nouns, *singularia tantum*, *pluralia tantum*, the pluralisation of the abstract nouns.

„... naše obecně české plurály pukat smíchy, necítit se vzteky, umírat hlady atd., atd., spolu i se vzácnějšími dusit se smrady jsou o sobě nemalé výboje představivosti a básnivosti. Jeden hlad, vztek, smích, smrad nám nestačí – cítíme jich v sobě, kolem sebe mnoho, zavalují nás svou přesilou.“

Pavel Eisner¹

¹ EISNER, P. *Chrám i tvrz*. Kniha o češtině. Praha: Lidové noviny, 1992. ISBN 80-7106-066-6. S. 92.

Ze sémantického hlediska lze v jazyce považovat za oboučíselná substantiva (tvořící jak jednotné tak množné číslo) v zásadě pouze tzv. individuativa, která označují jednotlivé konkrétní předměty či osoby. Tato jsou schopna tvořit množné číslo a dají se počítat, tím že jejich plurálovému tvaru předchází číslovka.

Abstrakta nejsou schopna obecně tvořit plurál. Je to dáno jejich povahou – označují obvykle něco pomyslného, nikoli názorného, nepředmětné jevy, nehmotné bytosti, např. pocity (*Stress, Liebe, Angst*), vlastnosti (*Fleiß, Neid*), vztahy (*Feindschaft, Gleichberechtigung, Zusammenarbeit*), časové pojmy (*Ferien, Herbst*), koncepty (*Romantik, Idealismus, Pragmatik*), stavy (*Ruhe, Waffenstillstand, Schwerlosigkeit*), průběh (*Überfall, Erholung, Umtriebe*), apod.

Přestože po stránce morfologické představují abstrakta zpravidla subkategorii podstatných jmen **netvořící množné číslo**, je na místě přesnější klasifikace, a to **číselně restringovaná** substantiva² s téměř absolutní převahou singularií tantum.

1 Singulárová abstrakta

1.1 Pluralizace singulárových abstrakt

Některá singulárová abstrakta jsou přesto schopna tvořit plurálové tvary:

- pokud se takovými podstatnými jmény označuje **přechodný, opakovatelný** jev:
das Leiden – *die Leiden*
die Fähigkeit – *die Fähigkeiten*
die Gelegenheit – *die Gelegenheiten*
das Recht – *die Rechte*
die Anforderung – *die Anforderungen*
die Gegebenheit – *die Gegebenheiten*
das Gefühl – *die Gefühle*
die Kraft – *die Kräfte (nationale Streitkräfte)*
- pokud jsou **konkretizována** – v nejzazším případě označuje konkretizující použití abstrakt osobu nebo předmět (i v jednotném čísle):
die Schönheit, -en (jednotlivé formy krásy – krásné ženy, krásné krajiny)

² Restringovaná podstatná jména jsou ta, která nevstupují do binární opozice gramatického čísla, tedy singularia tantum (omezená na jednotné číslo) a pluralia tantum (omezená na množné číslo).

das Schreiben - dopis

die Lebenserinnerungen (memoáry)

die Vollmacht, -en (písemné zplnomocnění)

die Liebe, -n (milovaná bytost)

Další příklady: *Erscheinung* (zjevení), *Talent, Wesen* (bytost), *Verwandschaft* (příbuzenstvo),...

Abstrakta mohou označovat i osoby, jimž je připisována nějaká vlastnost:

Er ist die Gewissenhaftigkeit selbst. Je svědomitost sama.

Er ist die wandelnde Selbstzufriedenheit. Je chodící (učiněná) samolibost.

Tentýž lexém může vystupovat v jednom kontextu jako abstraktum, tedy s absencí množného čísla, v jiném, s možností pluralizované podoby jako konkrétum. Obě tyto sémantické kategorie potom existují u jednoho slova souběžně:

<i>Leitung:</i>	abstraktum - řízení, vedení, správa konkrétum, mn. č. Leitungen - vedoucí osoba; potrubí
<i>Macht:</i>	abstraktum - moc, síla konkrétum, mn. č. Mächte - něco, co má moc, sílu (<i>die bewaffnete Macht</i>)
<i>Altertum:</i>	abstraktum - starověk; dávnověk konkrétum, mn. č. Altertümer - starověké památky
<i>Reichtum:</i>	abstraktum - bohatství, hojnost konkrétum, mn. č. - Reichtümer - předměty, které činí člověka bohatým (<i>Reichtümer der Erde</i>)
<i>Herrschaft:</i>	abstraktum - moc, vláda, panování konkrétum, mn. č. Herrschaften - (hist.) panstvo, vrchnost

- pokud označují **činnost**:
die Dummheiten - hloupé skutky, jednání
ärztliche Bemühungen - lékařské výkony
die Tänze - pohyby těla podle rytmu
- pokud vyjadřují **stupňování pojmu, intenzifikaci**:
vor Schmerzen zerspringen - (× Č. prasknout *bolestí* - singulár)
der Mensch in Nöten (× Č. *v tísní* - singulár)
die Bande der Familie (Č. *rodinná pouta* - plurál)
die Fluten der Zeit (× Č. *spousta času* - singulár)

Některá česká abstrakta vykazují stejné schopnosti. Stupňování významu je patrné např. u obrátů uvedených na začátku článku v citaci Pavla Eisnera, ale i u dalších:

pukat smíchy

necítit se vzteky (dnes již méně obvyklé, běžnější je obrat *třást se vzteky*)

umírat hlady, strachy

dusit se smrady

Německé ekvivalenty těchto výrazů zůstávají většinou v jednotném čísle:

vor Lachen platzen

vor Wut kochen, zittern

vor Angst, Hunger sterben

vor Gestank ersticken

Další příklady v němčině:

vor Stolz, Neugier, Neid platzen

vor Kälte, Wut, Erregung zittern

vor Angst, Scham, Langeweile, Neugier sterben

vor Weinen fast ersticken

- v dříve obvyklých, dnes již **ustrnulých výrazech**:
etw. in (allen) Ehren sagen, tun × ve vší úctě
sich mit Ehren aus der Affäre ziehen × se ctí, čestně
j-n wieder in Gnaden aufnehmen × vzít na milost
mit Freuden × s radostí, rád
sich zu j-s Gunsten verrechnen × ve prospěch
j-s Hoffnungen zu Schanden machen - zmařit
seine Pläne gingen zu Schanden - ztroskotat
- u **frekventativ** pouze v případě **významového rozdílu**. V opačném případě zůstávají bez možnosti plurálu, protože vyjadřují průběh bez časového omezení:
das Schreiben - psaní (průběh této činnosti)
- dopis (mn. č. *Schreiben*)
der Gesang - zpěv (lidí, ptáků)
- píseň, popěvek (mn. č. *Gesänge*)
die Lackierung - lakování
- lak nanesený na předmětu (mn. č. *Lackierungen*)

<i>der Bau</i>	- stavba, stavění - budova (mn. č. <i>Bauten</i>)
<i>die Heizung</i>	- vytápění - topení, zařízení k vytápění místností (mn. č. <i>Heizungen</i>)

1.2 *Opisné tvary množného čísla*

Při tvoření množného čísla je třeba někdy sáhnout ke slovtvorným prostředkům:

Liebe - *Liebesbeziehungen/Liebschaften*

Glück - *Glücksempfindungen/-fälle*

Sport - *Sportarten*

Dank - *Danksagungen*

Lob - *Lobsprüche*

Tod - *Todesfälle*

Verhalten - *Verhaltensweisen*

Streit - *Streitigkeiten*

Verdacht - *Verdachtsmomente*

Urlaub - *Beurlaubungen*

Atem - *Atemzüge*

Alter - *Altersstufen*

Hass - *Hassgefühle*

Kummer - *Kümmernisse*

Bestreben - *Bestrebungen*

Ärger - *Ärgernisse*

V češtině lze plurálové tvary tvořit obdobným způsobem pomocí substantiv s kvantifikační schopností. Jen místo složených tvarů, v češtině neobvyklých, se používá spojení dvou slov.

věkové skupiny, akty víry, záblesky naděje, záchvaty kašle, pochvalné výroky, způsoby chování, apod.

Z uvedených německých plurálových tvarů je možné zpětné tvoření složeného singuláru, který ovšem, na rozdíl od původních krátkých tvarů, získává konkrétnější, individualizující význam:

jednotné číslo	množné číslo	jednotné číslo
<i>der Rat</i>	<i>die Ratschläge</i>	<i>r Ratschlag</i>
<i>das Glück</i>	<i>die Glücksfälle</i>	<i>r Glücksfall</i>
<i>der Schutz</i>	<i>die Schutzmaßnahmen</i>	<i>e Schutzmaßnahme</i>

1.3 Srovnání němčiny s češtinou

Srovnání abstraktních jmen obou jazyků vychází z identického lexikálního významu podstatných jmen v základních singulárních tvarech. Při pluralizaci může dojít u tvarů množného čísla k významové změně, kdy se tvar stává sémanticky samostatným, tj. lexikalizuje se. K této lexikalizaci množného čísla však nemusí docházet v obou uvedených jazycích souběžně, nýbrž pouze v jednom z nich. S tím souvisí skutečnost, že lexikalizovaný plurál v jednom jazyce je zcela obvyklý, zatímco v druhém nikoli. V němčině tak patří na rozdíl od češtiny k běžným tvarům množného čísla abstrakt tyto výrazy:

Ängste, Anstrengungen, Belastungen, Entbehrungen, Entwicklungen (odpovídá českému výrazu ‚události‘), *Mühen, Notwendigkeiten, Überzeugungen, Vorgänge, Zerstreungen, Zustände*, apod.³

A naopak pro plurálové tvary *krádeže* (opakované případy) či *sucha, mrazy*, běžné v češtině, se užívá v němčině jen tvarů jednotného čísla:

Č. - *Ve městech přibývá krádeží kol.*

V zemi jsou velká sucha.

Uhodily mrazy.

N. - *In den Städten nimmt der Diebstahl von Fahrrädern zu.*

Im Lande herrscht eine große Dürre.

Frostkälte (Frostwetter) ist eingebrochen.

Zajímavý je „případ“ dnes často užívaného výrazu *E-Mail*. Jedná se o neologismus, a proto je zatím obtížné stanovit pro něj pevná sémantická měřítká.

E-Mail (v německé němčině rodu ženského, v rakouské rodu středního) má jako slovo přejaté z angličtiny původně abstraktní charakter, a i v němčině je jeho případné užívání coby abstrakta správné (např. *E-Mail message, E-Mail-Adressen, etw. als E-Mail senden*). Také v příručkách mikrosoftu jsou uváděny návody typu:

³ ŠTÍCHA, F. *Česko-německá srovnávací gramatika*. Praha: Argo, 2003. ISBN 80-7203-503-7. S. 340.

*Wenn sie eine Nachricht per E-Mail verschicken ...
...Informationen zu allen Modulen von E-Mail ...*⁴

Podle toho je zřejmé, že *E-Mail* jako abstraktum funguje dále. Přesto nejsou v tomto ohledu ani návody v příručkách důsledné. Lze v nich přečíst i tato spojení:

*... in einer weitergeleiteten E-Mail ...
... eine E-Mail schreiben...*⁵

V posledně uváděných příkladech vystupuje už výraz *E-Mail* jako konkrétní (individuativum). A jako takové je většinou německých mluvčích i vnímáno a používáno. Co se týká eventuálního tvoření množného čísla, jsou k dispozici obě zmíněné možnosti: *E-Mails* (konkrétní) i *E-Mail-Nachrichten* (abstraktum), přičemž podle K. Mayerové je množné číslo *E-Mails* frekventovanější než kompozitum *E-Mail-Nachrichten*⁶.

Český ekvivalent *e-mail* je ve spisovné češtině (např. v metodických příručkách) často nahrazován překlady nebo opisnými tvary:
*... přesun elektronické pošty ze serveru na místo určení
... ukládat došlé dopisy ...*⁷

Nemá-li text oficiální charakter a stejně tak v mluvené podobě, je zcela obvyklé, že slovo se přizpůsobuje české flexi:

*Dostala jsem od ní tři (e-)maily.
Zpráva se rozšířila e-mailem.*

2 Plurálová abstrakta

Některá pluralia tantum jsou tvořena tzv. plurálovými abstrakty. Jsou to v podstatě substantiva, označující svátky (*Ostern, Pfingsten*), projevy lidského chování (*Allüren, Ränke, Schliche, Umtriebe*), nemoci a jevy související se zdravím (*Pocken, Wehen*) a další pojmy (*Jura, Personalien, Flausen, Hemmungen*).

⁴ <http://outlook-secrets-hilfe.de/> (2. 6. 2007)

⁵ <http://mailhilfe.de/> (2. 6. 2007)

⁶ MAYER, K. *Typen von Redeobjekten und das Referieren darauf: Individuativa versus Kontinuativa*. <http://mitglied.lycos.de/enw/referat.htm?> (21. 10. 2003)

⁷ <http://www.fzu.cz/texty/n5/pine2.html> (2. 6. 2007)

Názvy svátků jsou používány v množném čísle především v obratech vyjadřujících přání (*fröhliche Ostern, gesegnete Weihnachten!*), v ostatních případech se používají obecně jako singularia (středního rodu):

Weihnachten ist längst vorbei.

Pfingsten steht vor der Tür.

Hast du ein schönes Ostern gehabt?

Pokud tvoří plurálová abstrakta v ojedinělých případech jednotné číslo, je s tímto jevem spojena současně také změna významu:

Allüren (pl.) – (pejor.) chování, způsoby, manýry

die Allüre (sg.) – styl chůze (u koně)

Pocken (pl.) – neštovice

die Pocke (sg.) – neštovička, vřídek

Z analyzované problematiky abstraktních podstatných jmen vyplývá, že pro dělení podstatných jmen na sémantické kategorie konkrétních a abstraktních substantiv neexistují jednoznačná kritéria. Obecně zažitě pravidlo, že abstrakta vystupují pouze v singuláru, vyvracejí výše uvedené případy. Proto je třeba se oprostít od ustrnulé představy dělení podstatných jmen na abstrakta a konkréta, podle níž jedno vylučuje druhé. Oblasti jejich významu se mnohdy prolínají, takže u některých abstraktních jmen je možný jejich přechod ke konkrétním.

Vysvětlivky:

Č. čeština

N. němčina

mn. č. množné číslo

pl. plurál

sg. singulár

Použitá literatura

Dokulil, Miloš (1986): *Mluvnice češtiny (1). Fonetika. Fonologie. Morfologie a morfejmika. Tvoření slov.* Praha: Československá akademie věd.

DUDEEN. Deutsches Universalwörterbuch (2001). Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich: Bibliographisches Institut.

- DUDEN. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Der Duden in 10 Bänden. Bd. 4* (1984). Mannheim-Wien-Zürich: Bibliographisches Institut.
- DUDEN. Richtiges und gutes Deutsch. Der Duden in 12 Bänden. Bd. 9* (1997). Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich: Dudenverlag.
- Engel, Ulrich (1988): *Deutsche Grammatik*. Heidelberg: Julius Groos. Verlag, 1988.
- Flämig, Walter (1991): *Grammatik des Deutschen. Einführung in Struktur- und Wirkungszusammenhänge*. Berlin: Akademie Verlag GmbH.
- Götze, Lutz / Hess-Lüttich, Ernest W. B. (2002): *Grammatik der deutschen Sprache. Sprachsystem und Sprachgebrauch*. München: Wissen Media Verlag.
- Havránek, Bohuslav / Jedlička, Alois (1981): *Česká mluvnice*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Helbig, Bernard / Buscha, Joachim (1994): *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Berlin-München-Wien-Zürich-New York: Langenscheidt.
- Komárek, Miroslav / Kořenský, Jan / Petr, Jan (1986): *Mluvnice češtiny (2). Tvaroslovi*. Praha: Československá akademie věd.
- Mayer, Katharina (2003): *Typen von Redeobjekten und das Referieren darauf: Individuativa versus Kontinuativa*. <http://mitglied.lycos.de/enw/referat.htm?>
- Schmidt, Wilhelm (1965): *Grundfragen der deutschen Grammatik*. Berlin: Volk und Wissen.
- Štícha, František (2003): *Česko-německá srovnávací gramatika*. Praha: Argo.
- Siebenschein, Hugo u. Kol (1983): *Česko-německý slovník A-O*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Siebenschein, Hugo u. Kol. (1986): *Česko-německý slovník P-Ž*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Siebenschein, Hugo u. Kol. (2002): *Německo-český slovník A-L*. Praha: LEDA.
- Siebenschein, Hugo u. Kol. (2002): *Německo-český slovník M-Z*. Praha: LEDA.

PhDr. Olga Vomáčková, Ph.D.

Katedra německého jazyka, Pedagogické fakulty UP Olomouc